

Kreatív aszimmetriák

John Lewis Gaddis: *A hidegháború*. Budapest: Antall József Tudásközpont, 2020. 350. o.

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2020.4.10

Amikor egyik kollégám látta, hogy a frissen kiadott Gaddis-könyvet tanulmányozom, megkérdezte, hogy az miben nyújt újat „a régihez”, vagyis a magyarul 2001-ben napvilágot látott *Most már tudjuk* című kötethez képest, amelyet ma már szinte csak könyvtárakban lehet fellelni. A válasz nyilvánvalónak tűnt: a korábbi kiadvány 1962-ig tárgyalta a hidegháború történetét, ez a mostani pedig „végig”. Valójában a helyes válasz az, hogy ez egy teljesen más könyv. De nemcsak mi mérjük Gaddis két könyvét egymáshoz, hanem Gaddis diákjai, ügynökei és lényegében maga a szerző is, hiszen a szándéka az volt, hogy ez egy „rövid, átfogó és közérthető könyv” legyen a hidegháborúról. „A *Hidegháborút* ezért elsősorban az olvasók ama új nemzedékeinek szánom, akiknek a címben szereplő esemény sosem volt »jelen idejű«” (Gaddis, 2020, 10. o.). Nem csupán az tehát a kérdés, hogy mennyiben nyújt újat a magyarul nemrégiben megjelent – angolul 2005-ben kiadott – könyv, hanem az is, hogy mennyiben tölti be azt a célt, amit a szerzője szánt neki. A mérleget nem lesz könnyű megvonni.

A könyv hat nagy fejezetre oszlik, amelyek közül némelyik nagy, mások kisebb meglepetésekkel szolgálnak. Az első – „A félelem visszatérése” – azt vizsgálja, hogy miként alakult ki a „három nagy” szövetségből a „két nagy” szembenállása. Gaddis ezzel kapcsolatban nem alkot feltétlenül maradandót, de a narratívája túlnyúlik 1945–1947 megszokott időkeretén, és a nagy események (a kölcsönbérleti szállítások leállítás, az atombomba ledobása, Winston Churchill fultoni beszéde) delejező hatásán. Rámutat, hogy a nagy szövetség sosem kezdett repedezni a világháború után – hiszen felemás volt már a háború alatt is. Valójában a szovjet–amerikai szövetség csak 1944 közepén működött igazán jól (Reynolds, 2015).

A narratíva jelentős érdeme, hogy – a nagy hidegháborús összefoglalások közül talán egyedülként – arra is rávilágít, hogy közvetlenül a háború után a Szovjetunió sokkal inkább számíthatott Nagy-Britannia, mint az Amerikai Egyesült Államok domináns hatására a kontinensen (Gaddis, 2020, 27–34., 48. o.). Az a marxista doktrína, miszerint a kapitalisták közötti ellentmondások végül úgyis konfliktushoz vezetnek, valamint az európai ügyekkel kapcsolatos amerikai izolacionizmus – Sztálin mindkettő beteljesülését láthatta az 1930-as években –, továbbá a gyarmati rendszer felbomlásának lassúsága miatt a szovjetek nem láthatták előre sem az USA Európában maradását, sem a NATO megalakulását vagy India függetlenségét. Érdemes lett volna egy kicsit még elidőzni annál, hogy a Truman-elv meghirdetésére sem adtak erős választ a szovjetek, hiszen

alapvetően a brit érdekszféra amerikai átvételét látták benne (Steil, 2018, 47. o.). Kreatív lett volna ehhez kapcsolni azt a gondolatot is, hogy Jugoszlávia azért is szakíthatott Moszkvával 1948-ban, mert Sztálin még akkor is nagyjából tiszteletben tartotta a százalékos megállapodást (Ormos és Majoros, 2003, 490. o.).

Hasonlóan innovatív leírást kapunk arról, hogy Sztálin 1945-ben az erő mellett a vér nyelvén is beszélt: nem csupán az alapján tartott igényt területekre, hogy meddig jutottak el a szovjet csapatok, hanem a németek feletti győzelemért ontott szovjet vér mennyiségét tette meg a jóvátételek alapjává. Ezt az orosz premodernizmust a jaltai jegyzőkönyvek tanúsága szerint a többi szövetséges is elfogadta. Később azonban ez a véráldozat-narratíva visszaütött, amikor a szovjetek Tokió kapitulációja után Japánban szerettek volna érdekszférát kialakítani (Gaddis, 2020, 26., 49. o.). Emellett a szerző azt sem felejtí el megemlíteni, hogy Németországot valójában öt részre osztották fel, ám az ötödik Lengyelország részeként szintén a szovjet befolyási övezetbe került (Gaddis, 2020, 39. o.).

A szerző George F. Kennannek ajánlotta a könyvet, akiről néhány évvel később életrajzt is írt (Gaddis, 2011), amellyel elnyerte az életrajzi Pulitzer-díjat. A Kennanról írt gondolatokat ennek megfelelően nem is korlátozza a „hosszú távirat” megírására és a „feltartóztatás” kifejezés elterjesztésére – amelyet egyébként a nemzetközi tanulmányok kliséinél jóval kimerítőbben értelmez –, hanem részletezi Kennannak az Európai Újjáépítési Program létrehozásában vagy a titkos akciók megtervezésében játszott szerepét is. Ez utóbbit viszont az amerikai elemző az élete legnagyobb hibájaként értékelt (Gaddis, 2020, 47., 50., 203–204. o.).

A „Halálhajók és mentőcsónakok” fejezet viszont a tömegpusztító fegyverek elterjedésének jobbára a korábbi könyvből is ismert feldolgozását nyújtja. Míg a *Most már tudjuk* két hosszú fejezetet is szentelt a kérdésnek, a mostaniban inkább csak egy meglehetősen rövid kivonatát nyújtja azoknak. Filozófiailag azonban újítással szolgál: a tömegpusztító fegyverek használatának tilalmát ő már az első naptól, de legalábbis Harry S. Truman elnöknek egy viszonylag korai megnyilatkozásától számítja. A nukleáris fegyverkezés története tehát párhuzamosan halad egy tabuéval: hogy olyan fegyvereket fejlesszünk minél *nagyobb számban*, amelyeket nem vethetünk be *egyáltalán* (Gaddis, 2020, 74–80. o.). Ez annyiban szokatlan egy hidegháború-történeti narratívában, hogy a filozófiai háttér kedvéért nem veszi figyelembe a nukleáris elrettentés objektív feltételeit: hogy a Szovjetunió 1957-ig nem ért az Amerikai Egyesült Államok közelébe sem a fegyverek mennyiségét, sem a bevetethetőségüket illetően. Gaddis újabb és újabb metaforákkal bátyázza körbe a „kölcsonösen biztosított megsemmisítés” (*mutually assured destruction*, MAD) doktrínáját – hogy aztán megmutassa, hogyan zúzta szét a logikát Ronald Reagan –, és így nem vesztegeti az időt a „második csapás” képességének a központi jelentőségére és azzal kapcsolatban a „nukleáris triád” szükségességére, vagyis arra, hogy a második csapás „hitelességének” fenntartásához egyszerre kell

bombázórepülőket, rakétákat és tengeralattjárókat fenntartani. Az említett metaforái mindig újak és mindig képszerűek. A szerző a *Pi élete* című filmből kölcsönzi a mentőcsónak képét, ahol egy fiú és egy tigris néz egymással farkasszemet: más körülmények között ádáz ellenségek lennének, de a csónakban a túlélésük egyedüli záloga az együttműködésük fenntartása. Halálhajók és mentőcsónakok – kevés jelenkoribb és amerikaibb képpel lehetne jobban körülírni azt az egymásrautaltságot, amely a két szuperhatalmat összekötötte. Emellett – azt hiszem – nincs még egy olyan hidegháborútörténet, amely annyira meglepő felütéseket használna, mint például ennek a fejezetnek az első néhány oldala (Gaddis, 2020, 69–71. o.).

Nehéz volna a hidegháború elméleti keretét megírni a marxizmus-leninizmus és a szovjet–amerikai ideológiai szembenállás bemutatása nélkül. A „Parancs kontra spontaneitás” fejezet Benjamin Disraeli 1845-ös „két nemzet” beszédével és Charles Bohlen 1947-es, „két világról” való meglátásával kezdődik (Gaddis, 2020, 110. o.). Ahogy az egykori brit miniszterelnök arra hívta fel a figyelmet, hogy Nagy-Britanniában az alsó és a felső osztály már két külön nemzetet alkot, úgy Chip Bohlen szerint a nagyhatalmak együttműködése helyett valójában két világ alakult ki a vasfüggöny két oldalán. A fejezet sorra veszi a kommunista ideológia alapvetéseit, a sztálini diktatúra végletes merevségét, majd a különböző fejlődési irányait: az enyhülés felé hajló hruscsovi és a még a párt ellenében is végzetes szigorral fellépő maói változatot. Eközben mindig kitér a nemzetközi fejleményekre, így a szovjet–jugoszláv szakításra, Hruscsov titkos beszédének terjesztésére vagy az 1956-os forradalomra. Gaddis itt is párhuzamosan mutatja be a történeteket: jelen esetben a kapitalizmusnak az „öngyilkos hajlamaitól” való 1945 utáni megszabadulása szolgáltatta az ellenpontot. Míg azonban a kommunizmus újra és újra ugyanazokkal a dilemmákkal találta szemben magát, és egyre kevésbé tudott választ adni rájuk, addig a kapitalizmus – részben a történelemből okulva – mindig tudott korrigálni. Ezen a ponton érdemes lett volna megidézni az egy- és többdimenziójú hatalom elméletét, valamint Gaddis korábbi könyvének azon lényegi meglátását, hogy 1962 után a Szovjetunió már csak katonai téren tudott versenyképes maradni az Egyesült Államokkal (Gaddis, 2005, 544. o.).

A korábbi könyv talán legnagyobb adósságát a negyedik fejezet – „Az autonómia születése” – rója le. Sokan joggal vetették Gaddis szemére, hogy nem nagyon tájékozódott a hidegháború kelet-európai történetéről, pedig az a világnak éppen ezt a részét érintette a leginkább. A korábbi kötetben pontatlan és sommás volt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc értékelése, akárcsak a Varsói Szerződés működésének a jellemzése. A demokrácia és a nyugati mentalitás sikerességének a mércéjeként látta, hogy míg azt, hogy Charles de Gaulle Franciaországot kiléptette a NATO-ból, az észak-atlanti szövetség feldolgozta, addig Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépéséért szovjet intervencióval kellett fizetnie (Gaddis, 2001, 411. o.). Közben pedig nem említette sem a végül háború nélkül rendezett jugoszláv szakítást (1948), sem

az albánok megtorlatlanul maradt kilépését (1961), sem azt, hogy a Varsói Szerződés miként teremtett a közép-európai országok számára teret az emancipációra – ahogy arra Békés Csaba megannyi kutatásával rámutatott (Békés, 2010). Az új kötet e fejezetében azonban a szerző nagyon elegánsan vezeti annak az ívét, hogy miként jött létre az autonómia a szövetségesek számára: először a jugoszlávok, majd a semlegesek (el nem kötelezettek), aztán a két „blokkon belüli” ország – Franciaország és a Kínai Népköztársaság –, végül pedig az összes szövetséges (a vasfüggöny mindkét oldalán). Gaddis ezúttal – bár a kötetben belül másutt – arról is megemlékezik, hogy akkoriban Magyarország távolodott el a leginkább a szovjet modelltől. Amit – talán éppen e rész miatt – veszítünk, az a harmadik világ felemelkedésével, a nemzetközi segélyezéssel és a külföldi intervenciókkal kapcsolatos reálpolitikai diskurzus, amiről nagyon emlékezetesen írt a korábbi könyvben (Gaddis, 2001, 287–355. o.).

A kötet legmeglepőbb fejezete az ötödik, „A jogszerűség visszatérése”. Sokáig úgy tűnik, hogy a fejezet nem illeszkedik a könyv mintázatába, hiszen nem a szigorúan vett nemzetközi politikával foglalkozik, hanem az amerikai külpolitika alakításával. A *United States Objectives and Programs for National Security* (NSC-68) című dokumentum egyik ritkán emlegetett passzusából indul ki, miszerint a felforgatás, kémkedés és a nyilvánosság elől eltitkolt egyéb akciók az amerikai politika részét képezhetik, mert azok *önmagukban* nem kezdik ki az amerikai belpolitikai rendszer integritását (Gaddis, 2020, 157. o.). Az ezt követő példák – az olasz választásokba történt beavatkozás, a guatemalai és az iráni kormány megbuktatása, a disznó-öbölbeli akció, a vietnami háborúval kapcsolatos információk meghamisítása, Kambodzsa titkos bombázása – ismertetése során két szempontot vizsgál: az egyes esetek mennyire voltak *tagadhatók*, és ha már nem lehetett tagadni őket, mennyire voltak *vállalhatók*. Míg a vietnami háborúig az amerikai közvélemény számára vállalhatók maradtak a titokban végrehajtott cselekmények akkor is, ha már nem lehetett azokat letagadni, Richard Nixon elnök titkos politikája már vállalhatatlan volt. Bár a szovjetek nem értették, hogy egy félresikerült betörés miatt miért kellett lemondania Nixonnak, Gaddis szerint a válasz teljesen strukturális volt: az elnök nemcsak hazudott, de rosszul is mérte fel a hazugsága súlyát. A tagadhatóság és a vállalhatóság is odaveszett – részben azért, mert a titkossági kultúra megszálottjává vált elnök az egész Fehér Házat, sőt saját magát is bepoloskáltatta (Gaddis, 2020, 208–215. o.).

Bár a fejezet elsöre tényleg amerikai apologetikának hat, a logikai érvelés felépítése egészen Nixonig bravúrosra és igen meggyőzőre sikerült. Azt követően azonban visszatér a nemzetközi keretrendszer is: ahogy Nixon bukása kikövetelte az „erkölcsösebb végrehajtói hatalmat”, ami az USA-ban az emberi jogi külpolitikához és például a helsinki értekezlethez vezetett, úgy vált nemzetközivé a moralitás problémája. A Szovjetunió, cserébe azért, hogy elismerjék a második világháborúban elért fizikai hódításait, hajlandó volt tiszteletben tartani az alattvalói emberi jogait. Így nemcsak az

Egyesült Államok, hanem az állampolgárok számára is elkészült az a Leonyid Brezsnyev aláírásával ellátott dokumentum, amely e jogok érvényesítését jogszerűnek tekintti (Gaddis, 2020, 229–240. o.). A szerzőnek az enyhülés folyamatával kapcsolatos meglátása azonban európai szemmel kicsit sommás, hiszen azt lényegében pusztán a szovjet–amerikai viszonyban beállt változásoknak tudja be, az európai kezdeményezéseket – például a német *Ostpolitikot*, De Gaulle politikáját vagy az európai biztonsági konferencia összehívását – csak más események mellett, futólag említi meg.

Az utolsó előtti rész összefogó kerete talán a leglabilisabb: a „Színészek” címre hallgató fejezet abból indul ki, hogy a nyolcvanas években színre lépett vezetők új nemzedéke – Lech Wałęsa, Margaret Thatcher, Teng Hsziao-ping, Mihail Gorbacsov, Ronald Reagan, II. János Pál pápa – színészi tehetséggel megáldott emberekből állt, és ebben jelentős mértékben különböztek a hidegháború korában megszokott professzionális, de kissé szürke politikusoktól. Kétségtelen tény, hogy sokan felhívták már a figyelmet az említettek karizmatikus vezetői képességeire (Hobsbawm, 1998; Kissinger, 1994; Judt, 2007), de a „színészek” kategóriába sorolásuk ennek ellenére is már valóban kicsit túlzó szerzői absztrakciónak tűnik. Sokkal jobb összefoglalást ad viszont a hatalom különböző dimenzióiról az alábbi bekezdésben:

„A lehetőségek azonban egészen az 1980-as évek elejéig nem bizonyultak egészen nyilvánvalónak, mivel csak akkor kezdték elveszíteni erejüket a hatalom *kézzelfogható* formái – az atomfegyverek és rakéták, a hagyományos hadseregek, a hírszerző szervezetek, a katonai-ipari komplexumok, a propagandagépezetek –, melyekre az Egyesült Államok és szövetségesei annyi figyelmet pazaroltak. A valódi erő a hidegháború utolsó évtizedében az olyan vezetők képviselték, mint II. János Pál, akik a *nem kézzelfogható* értékek (bátorság, ékesszólás, képzeletgazdagság, határozottság és hit) birtokában rá tudtak mutatni a különbségekre a vágyak és a rendszerek között, melyekben a hidegháború élni kényszerítette az embereket” (Gaddis, 2020, 241–242. o.).

Adja magát az összehasonlítás, hogy a sokdimenziós politikai erő újrafelfedezése és a *status quo* feje tetejére állítása mennyivel könnyebbnek bizonyult az erős intézményekkel rendelkező demokráciákban, ahol a vezetők döntései jelentősebb korlátoknak voltak kitéve, mint a parancsuralmi rendszerekben, így Kínában és a Szovjetunióban, ahol elvileg sokkal nagyobb szabadságot élvezett a vezető, de valójában Teng és Gorbacsov is kötéltáncot járt, hogy ne buktassák meg a reformok kivitelezése közben. E fejezetben végre szintén kellő hangsúlyt kap az „Alapelvek” című dokumentum 1972-es moszkvai aláírása – amely tulajdonképpen még fontosabb is volt, mint a SALT–1 (Schulzinger, 2010, 381–382. o.) –, amit a szerző az egyiptomiak hirtelen irányváltásával hoz összefüggésbe (Gaddis, 2020, 251–253. o.). Az enyhülés lebontásának és a hidegháború újraélesztésének azonban talán minden korábbinál jobb leírását kapjuk *A hidegháborúban*:

„Vagyis bizonyos nemzetek továbbra is önkényuralom alatt fognak élni, míg mások alkotmányos eszközökkel megválaszthatják és eltávolíthatják a kormányaikat. Egyes gazdaságok továbbra is hasznot húznak majd a nyitott piacok hatékonyságából, míg mások stagnálni fognak a tervgazdálkodás terhe alatt. Bizonyos társadalmak továbbra is élvezik a szólásszabadsághoz való jogot, míg mások csak akkor lesznek biztonságban, ha befogják a szájukat. És mindenkinek számolnia kell a nukleáris pusztítás lehetőségével, ha az elrettentés törékeny mechanizmusa egyszer csütörtököt mondana. Az enyhülés minden téren megtagadta az egyenlő lehetőségeket, kivéve talán a pusztulást” (Gaddis, 2020, 245. o.).

Az utolsó fejezet már csak azért is rendhagyó egy hidegháború-történetben, mert a legtöbbjük 1989-nél megáll – sőt, némelyik 1987-tel nyilvánítja befejezettnek a bipolaritás korszakát. Kétségtelen, hogy Reagan hivatalból való távozását vagy legkésőbb a máltai csúcstalálkozót követően a szovjet–amerikai vetélkedés már alig pislákol, és a washingtoni politika fókuszpontja is inkább Kelet-Európára, főleg Németország újraegyesítésére irányult. Málta után az amerikaiak fő prioritása az lett, hogy Gorbacsov megőrizze a főtítkári székét. „A remény győzelme” fejezet az akkori problémákat veszi górcső alá: hogy hogyan bontakoztak ki az ellenállás formái a keleti blokk országában; hogyan járt élen Magyarország és Lengyelország; hogyan maradt le a román és az NDK-s pártvezetés; és mindez hogyan viszonyult a Moszkvában meghirdetett peresztrojkához. A Reagant váltó George Bush elnök bevallotta, hogy nem számított ilyen gyors változásokra, és ezzel – Gaddis szavai szerint – azt is elismerte, hogy milyen kevésbé hatott az itt zajló folyamatokra akár ő, akár Gorbacsov (Gaddis, 2020, 293., 303. o.). Ez a meglátás is gazdagítja azt a vitát, amely a közép-európai országokban bontakozott ki a rendszerváltás 30. évfordulója kapcsán: vajon felülről irányított változás vagy alulról kikényszerített forradalom állt-e 1989 hátterében?

A *hidegháború* összességében tehát egy új könyv: felépítésében, részleteiben és olykor a megközelítésében sem hasonlít a *Most már tudjuk* kötethez. Ebben is előfordulnak azonban elhamarkodott következtetések és sommás ítéletek: a szerző De Gaulle politikáját tulajdonképpen potyautasságnak nevezi (Gaddis, 2020, 176. o.), holott a francia elnök lépései mögött mély filozófia és stratégiai meggondolás húzódott (Lacouture, 1993, 367. o.). Ugyanilyen leegyszerűsítő az is, hogy a guatemalai Árbenz-kormány megbuktatásán háborodott volna fel annyira Fidel Castro, hogy elhatározza: Kubát marxista-leninista országgá teszi. A szerzőnek ez az állítása azért is meglepő, mert saját maga írta le részletesen a korábbi művében, hogy Castro a hatalomra kerülése után csak lassanként csatlakozott a szovjetbarát bajtársai álláspontjához (Gaddis, 2001, 336–340. o.).

Gaddis a saját bevallása szerint a narratíva szövésekor olykor feltette magának a kérdést: „és akkor mi van?” (Gaddis, 2020, 11. o.), ami világossá teszi, hogy a tömörség kedvéért bizonyos események lényegében kimaradtak az anyagból. Ezek azonban sokszor

nagyon fontos epizódok: így eléggé vázlatos a kubai rakétaválság története, amelynek a korábbi kötet olyan kiváló összefoglalását adta; az európai biztonsági konferencia témája csak a jogszerűség kapcsán és a Helsinki-folyamat előfutáraként merül fel; viszonylag keveset ír a vietnami háborúról, és hogy az nem két-, hanem háromszereplős konfliktus volt. Európa az egész narratívában a súlyánál sokkal kisebb szerepet kap: általában csak csatatérként jelenik meg, s nem úgy, mint szereplő. A kelet-európai szocialisták autonómiáját, mint láttuk, most mégis megvizsgálta a szerző; ám alig foglalkozott a kommunista változatok szétfejlődésével, a Kínához fűződő viszony bonyolultságával, a német újrafelfegyverzés körüli nyugat-európai vitákkal, vagy az NSZK keleti politikájával. Tulajdonképpen ez sem válik kárára a kötetnek, de megváltoztatja a jellegét: azzal, hogy fontos részeket csak futólag említ, segít más perspektívába helyezni a történeteket: például a jogszerűség ívére helyezni a helsinki értekezletet, egy nevezőre hozni Disraelit és Bohlent, vagy az afganisztáni intervenciót összefüggésbe hozni Egyiptom irányváltásával (Gaddis, 2020, 259–260. o.). A legérdekesebb talán a *détente* „felkockázása” és az említett gondolati íven való elhelyezése: az általánosságban elfogadott amerikai narratívákban és a nemzetközi tanulmányokban is a leggyakrabban lineáris vonalként jegyzett enyhülés tulajdonképpen egy sor fegyverzetkorlátozási megállapodás volt, amelynek „hirtelen” véget vetett néhány harmadik világbeli konfliktus. Annak megmutatása, hogy ennél mennyivel bonyolultabb az enyhülés képlete, talán *A hidegháború* egyik legnagyobb érdeme.

Mindezek ellenére az eredeti célját a könyv annyiban nem érte el, hogy egy, a korábbinál rövidebb, átfogó képet lehessen nyerni belőle a hidegháború történetéről: ehhez túl absztrakt, túl kevésbé lineáris és túl metaforikus lett. Egy-egy hagyományosabb összeítő munka után mégis kiváló és gondolatgazdag, újszerű összefoglalóját adja a történetnek. Nem összesítő munka tehát, hanem gondolatgazdag monográfia.

John Lewis Gaddis nemcsak a hidegháború történetírásának a doyenje, hanem egy kiváló tollú szerző is, akinek írói stílusára a kreatív párhuzamok és ellentmondások használata, a különös metaforák, nagy magyarázó erővel bíró hasonlatok és egyfajta episztemiológiai látásmód (*mi történt?* vs. *mi látszott?*) a jellemző. Csak néhány példát említve így ír a „kölcsonösen biztosított elrettentésről” (MAD): „McNamara az irracionálisba vetett bizalmát jellemző módon egy újfajta racionalításra cserélte a kubai rakétaválság után. Hátat fordított korábbi ötletének, miszerint csak katonai létesítményeket lehessen bombázni: helyette mindkét félnek a másik városait kell célba vennie, s a lehető *legtöbb* áldozatot okoznia” (Gaddis, 2020, 107. o.). Reagan elnök pedig később így állította feje tetejére a MAD logikáját: „Ha a Szovjetunió lassan összeomlik, mi igazolhatja, hogy a kelet-európaiak továbbra is a Brezsnyev-doktrína túszai legyenek – vagy (ha már itt tartunk) az amerikaiak a kölcsönösen biztosított megsemmisítés ugyanolyan gyűlöletes elvének túsza? Miért ne siettetnénk az összeomlást?” (Gaddis, 2020, 277. o.). És így ír az autonómia születéséről: „Az elnemkötelezettség lehetővé tette a harmadik

világbeli államok vezetőinek az ide-oda hajlást úgy, hogy azért ne dőljenek el. ... Ily módon, ha az egyik szuperhatalom irányából túl nagy volt a nyomás, a kisebb hatalom védekezésül azzal *fenyegethetett*, hogy a másik szuperhatalomnak fog elköteleződni" (Gaddis, 2020, 157. o.).

A *hidegháború* szerzője köztudottan közel áll az amerikai Republikánus Párthoz, és különösen George W. Bush volt elnökhöz. Kétségtelen, hogy ez a könyv is az amerikai jobboldal – legszínvonalasabb – szellemi forrásaiból táplálkozik. Ezért is érdekes, hogy sok tekintetben nagyon is baloldali nézetek jelennek meg a lapjain: nemcsak 1968 tömegmozgalmainak a hatását tekinti inkább pozitív hozzájárulásnak (Gaddis, 2020, 182–184. o.), de ritkán olvasni ennyire együtt érző és tiszteletteljes kiállást Mihail Gorbacsov mellett is (Gaddis, 2020, 313–314. o.).

A saját korunkról is rengeteget elmond, hogy Gaddis könyvei sok kritikát váltottak ki azzal, hogy a hidegháború éveinek Amerikáját egyértelműen demokratikus hatalomnak állította be, amely a hibái és a bűnei ellenére is képes a változásra, és a jó ügyért harcol, míg a Szovjetunió kudarcai mögött alapvetően annak antidemokratikus és dogmatikus elképzelései húzódnak meg. A *hidegháborúban* – Francis Fukuyamát visszhangozva – arról ír, hogy már csak kis országok háborúznak (Gaddis, 2020, 319. o.), a demokráciák száma pedig megsokszorozódott a Szovjetunió bukása után (Gaddis, 2020, 323–324. o.). Mivel a mű eredetije (*The Cold War*) Amerikában 2005-ben jelent meg, így más kontextust kapnak e sorok, az olvasó azonban elgondolkodik, hogy vajon mennyire bírálná ma az amerikai baloldal a szerzőnek a demokrácia terjedésével kapcsolatos teleológiáját, és egyértelműen pozitívan viszonyulna-e hozzá az amerikai jobboldal.

Baranyi Tamás Péter

Irodalomjegyzék

- Békés Csaba (2010). Eastern Europe, 1953–1960. In Melyvn P. Leffler és Odd Arne Westad (szerk.), *The Cambridge History of the Cold War. Vol. 1. Origins* (334–352. o.).
- Gaddis, John Lewis (2001). *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Gaddis, John Lewis (2011). *George F. Kennan: An American Life*. New York, NY: Penguin Press.
- Gaddis, John Lewis (2020). *A hidegháború*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Hobsbawm, Eric J. (1998). *Szélsőségek kora. A rövid 20. század története*. Budapest: Pannonica Kiadó.
- Judt, Tony (2007). *A háború után. Európa története 1945 óta. I–II*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Kissinger, Henry (1994). *Diplomácia*. Budapest: Panem–Grafo.
- Lacouture, Jean (1993). *De Gaulle. The Ruler, 1945–1970*. New York, NY: W. W. Norton & Company.

- Ormos Mária és Majoros István (2003). *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Reynolds, David (2015). Diplomacy of the Grand Alliance. In Richard Bosworth és Joseph Maiolo (szerk.), *The Cambridge History of the Cold War. Vol. 2. Diplomacy and Alliances* (301–323. o.).
- Schulzinger, Robert (2010). Détente in the Nixon–Ford Years. In Melyvn P. Leffler és Odd Arne Westad (szerk.), *The Cambridge History of the Cold War. Vol. 1. Crises and Détente* (373–394. o.).
- Steil, Benn (2018). *The Marshall Plan. The Dawn of the Cold War*. New York. NY: Simon & Schuster.